

boekje dat op het eerste gezicht een van die vele aantrekkelijk geïllustreerde werkjes is voor 'de jonge ieuget van alle de Nederlanden': de *Hollantsche-Liis met de Brabantsche Bely* (1629) van Gillis Jacobsz. Quintijn. Maar zelden zal die doelgroep in zo felle en plastische woorden tot de orde geroepen zijn als hier gebeurt: hun ongetemde vrolijkheid leidt tot losbandigheid en dat weer tot moord en doodslag. De afbeeldingen, deels ontworpen door Adriaen van de Venne, en even plastisch als de teksten, tonen een soms verrassende verwerking van de picturale traditie. Malgorzata Sarnowicz vergelijkt twee series (beide uit 1682) over 'de zeven zonden van het dienstmeisje': de ene allegoriserend en moraliserend, de ander meer actualiserend en satirisch (en wellicht ook een kritische, libertijnse reactie op de eerste). De Engelstalige bijdrage van Dawn Odell laat o.a. zien hoe de illustraties in Nieuwhofs verslag van zijn reis door China (1682) pasten in het beleid van de VOC om China niet voor te stellen als een exotisch sprookjesland, maar als een interessante, 'reële', handelspartner. Nelke Bartelings behandelt het genre van de titelprent, exemplarisch aan de hand van Frans van Mieris' *Histori der Nederlandsche Vorsten* (1732-1734). Ook laat ze zien dat niet iedere titelprent zo naadloos aansluit op de inhoud van het aangekondigde boek.

De laatste afdeling gaat over beelden *in* woorden, en over woorden in beelden. Ze bevat twee bijdragen: een van Boukje Thijs over 'beeldende' beschrijvingen van schilderijen en prenten in *Den Nederduytschen Helicon* (1610), en een van Juliette Roding over de 'briefwanden', geschilderd door Corn. Norbertus Gijsbrechts in het Deense koninklijk paleis (1668-1672). Het zijn wonderbaarlijke trompe-l'oeils die eruit zien als, zeg maar, het toenmalige equivalent van onze bakjes in- en uitgaande post. Ook Roding laat zien dat die beelden iets te zeggen hadden.

Ton van Strien

Da Costa tussen Bilderdijk en Suringar. Een uitgeversdocumentatie / Marinus van Hattum. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU en Münster: Nodus Publikationen, 2004. – 275 p. ISBN 90-72365-82-8 Prijs: €28,50

In de laatste twee jaren van zijn leven is de grote dichter Willem Bilderdijk zo verzwakt dat hij zich niet meer zelf met de publicaties van zijn werken kan of wil bezighouden. De financiële toestand van zijn gezin is weinig rooskleurig.

Als de jonge G.T.N. Suringar zich in 1829 als uitgever aanbiedt, gaat zoon Lodewijk Willem grif op het aanbod in. In eerste instantie wil Suringar een nalezing op de verzen van Bilderdijk uitgeven. Hiervoor blijkt echter onvoldoende kopij aanwezig. Samen met Isaac da Costa maakt Lodewijk Willem een manuscript van Bilderdijk over etymologie persklaar. Ook werkt hij aan een bundel nagelaten gedichten van zijn moeder.

In *Da Costa tussen Bilderdijk en Suringar* documenteert Marinus van Hattum de totstandkoming van de uitgave van deze en nog twee andere werken van Bilderdijk en een van zijn vrouw door de uitgever Suringar. Het betreft *Beginsels der woordvoorsching*, K.W. Bilderdijk-Schweikhardts *Nagelaten gedichten* en twee drukken van *De ondergang der Eerste Wareld*. Alleen *Beginsels der Woordvoorsching* verschijnt nog bij het leven van de dichter. Hij lijkt verrast door de uitgave. Aan Da Costa schrijft hij: 'Het hierbijgaande stukken van mij, heeft men, met of zonder mijne kennis (ik weet het niet) gedrukt.' (p. 40.)

Van Hattum geeft de briefwisselingen tussen Suringar, L.W. Bilderdijk en Da Costa weer, voor zover de brieven betrekking hebben op de uitgaven. Het boek bevat ook brieven van andere betrokkenen, zoals H.J. Koenen, die Suringar schrijft over het manuscript van *De ondergang der eerste wareld*. De brieven zijn voornamelijk interessant voor de geschiedenis van het Réveil. De bijlagen bevatten kostenberekeningen voor de vier uitgaven en gedeelten van recensies. Zij zijn daardoor van belang voor de boekwetenschap en de receptiegeschiedenis van Bilderdijk in de periode kort voor en na zijn dood.

Karin Hoogeland

Egodocumenten: nieuwe wegen en benaderingen / Arianne Baggerman en Rudolf Dekker (red.). Z.p.: Aksant, 2004. – 160 p. (Themanummer van *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 1 (2004) 4). ISBN 90-5260-153-4 Prijs: €15,-

De benaming 'egodocumenten' is in de afgelopen decennia in zwang geraakt als paraplueterm voor autobiografisch getinte teksten, dus niet alleen de 'klassieke' autobiografie maar ook brieven, memoires, dagboeken etc. *Egodocumenten* is tevens de titel van een door Arianne Baggerman en Rudolf Dekker geredigeerd themanummer van het *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*. Baggerman en Dekker, beiden verbonden aan de Rotterdamse Erasmus Uni-

versiteit, maken zich al jaren verdienstelijk met studies naar autobiografische geschriften en het is ongetwijfeld mede aan hen te danken dat dit type onderzoek een bloeiperiode doormaakt. Een recente vrucht hiervan is het door Baggerman geleide NWO-project *Controlling time and shaping the Self*.

De door Baggerman en Dekker geschreven inleiding van *Egodocumenten* laat zich lezen als een toelichting op dit onderzoeksprogramma. De ook internationaal toegenomen belangstelling voor egodocumenten wordt hier verklaard tegen de achtergrond van ontwikkelingen binnen de historische wetenschap als geheel: mede onder invloed van het poststructuralisme is men vraagtekens gaan zetten bij de 'hardheid' en betrouwbaarheid van kwantitatief onderzoek. Het traditioneel gewantouwd, want te subjectieve, egodocument werd in dit klimaat (her)ontdekt als historische bron. Dat de vorm van een autobiografisch geschrift moeilijk te scheiden valt van de inhoud wordt niet langer als een probleem gezien, maar veeleer als een uitdaging.

Interessant in het door Baggerman geïnitieerde onderzoek is de nuancering van de traditionele link tussen het in de moderne tijd sterk toegenomen aantal autobiografische geschriften en de zogenaamde individualisering. Zo blijkt zelfreflectie geen vanzelfsprekend onderdeel van moderne egodocumenten. Moderne 'autobiografen' lijken de pen veeleer op te nemen om de grote veranderingen in hun tijd enigszins te bemeesteren. Baggerman en Dekker geven hiervoor twee illustraties in eveneens in deze bundel opgenomen artikelen. Dekker laat zien hoe Constantijn Huygens junior zijn dagboek gebruikt om zich staande te houden in het roerige Londense hofleven, waar hij in het voetspoor van stadhouder Willem III terecht was gekomen. Baggerman maakt duidelijk hoe de ouders van Otto van Eck aan het einde van de achttiende eeuw de ontwik-

keling van hun zoontje probeerden te sturen door hem een dagboek te laten bijhouden.

Het onderzoek naar egodocumenten is bij uitstek een voorbeeld van een schemergebied tussen geschiedenis en literatuurwetenschap. Tot het laatste vakgebied en meer specifiek tot het lezersonderzoek behoort het in *Egodocumenten* opgenomen artikel van Jeroen Blaak over het dagboek van een achttiende-eeuwse Leidse domineesdochter. Deze Jacoba van Thiel blijkt opmerkelijk vaak verslag te doen van leeservaringen. Daarmee biedt haar dagboek een ideale aanvulling op het meer op kwantitatieve leest geschoeide lezersonderzoek van de laatste jaren. Strikt literaire teksten komen hier overigens maar zelden aan de orde, al blijkt Jacoba's voorkeur zich niet te beperken tot het geijkte stichtelijke repertoire.

De bij egodocumenten zo belangrijke kwestie van vorm en inhoud zou men ook kunnen verbinden met de literariteit van dit genre teksten. Een belangrijk punt, juist ook in periodes waarin de autonomie van de literatuur nog geen vanzelfsprekendheid was. Interessant zijn in dit verband de bijdragen van Fred van Lieburg over piëtistische geloofservaringen en van Lotte van de Pol over de jeugdherinneringen van Wilhelmina van Pruisen. Minder overtuigend is het artikel van Hugo Röling; hier vindt de lezer weliswaar veruit de meeste verwijzingen naar 'literaire' teksten – Röling doet onderzoek naar jeugdherinneringen uit de negentiende en twintigste eeuw – maar de wisselwerking van vorm en inhoud blijft min of meer onaangeroerd. Mogelijk wreekt zich hier dat het in Nederland zo populaire genre van de autobiografisch getinte literatuur (van Wolkers tot Palmén) in literatuurwetenschappelijke kring tot nu toe betrekkelijk weinig aandacht heeft gekregen.

Jan Oosterholt